

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Német Nyelvészet Program

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Nyelvjárás, kódváltás és nyelvi attitűdök
A magyarországi német nyelvjárások példáján

Írta:

Németh Attila

Témavezető:

Prof. Dr. Földes Csaba, DSc

Szeged

2009

1. Az értekezés témája és célkitűzése

Jelen disszertáció témája egyrészt olyan nyelvkontaktus-jelenségek leírása, amelyek idősebb magyarországi német származású kétnyelvű beszélők nyelvhasználatában figyelhetők meg; másrészt pedig azoknak a német nyelvjárással és a benne előforduló kódváltással kapcsolatos nyelvi attitűdöknek a feltérképezése, amelyeket fiatalabb és idősebb magyarországi német származású beszélők fogalmaznak meg. A disszertáció a fenti szempontokat egy instabil és egyúttal recesszív kétnyelvűségi helyzetben (nyelvcsereben) vizsgálja. E szempontok kiválasztását az angolszász irodalomban széles körben ismert 'folk linguistics' (vö. Niedzielski/Preston 2000) egyik jelentős felismerése motiválta, mely szerint ugyanazt a nyelvhasználati jelenséget egyszerre több szempontból is vizsgálni érdemes, s hogy e szempontok integratív vizsgálata jobban rávilágíthat a nyelvhasználat társadalmi beágyazottságára, mint ahogy csupán produkciós adatokra építő deskriptív vizsgálatok tehetik. Ebben a tekintetben a német-magyar nyelvkontaktus-kutatásnak is van pótolnivalója, hiszen a kódváltással kapcsolatos metanyelvi adatok kutatásba való szisztematikus bevonása eddig nem történt meg. A fentiek alapján a disszertáció két fő célkitűzést fogalmaz meg:

- (1) Első fő célja leíró jellegű, amely az elemzett életrajzi interjúkban megfigyelhető nyelvkontaktus-jelenségek elemzésére irányul, első sorban formai szempontból (3. fejezet). Fontos hangsúlyozni, hogy a feltárt jelenségek az elemzett interjúkorpusz jellegéből adódóan csak korlátozottan alkalmasak a beszélők informális interakcióira jellemző beszédstratégiáinak leírására.
- (2) A dolgozat második célja az, hogy megvizsgálja az (alább, a 2. pontban bemutatandó) adatközlők német nyelvjárással és a szakirodalom szerint főként az idősebb magyarországi német származású beszélők nyelvhasználatára jellemző kódváltással kapcsolatos vélekedéseit (4. fejezet). E célhoz két részecél kapcsolódik:
 - (2a) A nyelvjárással és a kódváltással kapcsolatos nyelvi attitűdök vizsgálata, első sorban azal a céllal, hogy fény derüljön a magyar kontaktushatást mutató német nyelvjárások esetleges stigmatizációjának mértékére, a vizsgált nyelvváltozatok rejtett presztízsére és általában a kódváltással kapcsolatos nyelvi sztereotípiákra (4.1 fejezet). Ez a vizsgálat kiegészült a német nyelvjárással és a magyar sztenderddel, mint többségi nyelvváltozattal, kapcsolatos nyelvi attitűdök összehasonlításával.
 - (2b) A kódváltás egyes kiválasztott típusaival kapcsolatos 'elfogadhatósági ítéletek' vizsgálata, mely megmutatja, hogy az adatközlők mely jelenségeket fogadják el a magyarországi német kétnyelvűek nyelvhasználatában 'természetes' (vagyis normakonform) jelenségnek (4.2 fejezet).

A 2. fő céllal kapcsolatos elemzésekben az *életkori hatás* vizsgálata állt a középpontban, vagyis az a kérdés, hogy különböznek-e a fiatalabb és idősebb adatközlők nyelvi attitűdjei, illetve elfogadhatósági ítéletei ugyanazon nyelvi jelenségekkel/nyelvváltozatokkal kapcsolatban. Ennek megfelelően az alábbi kutatási kérdések adták a kiindulópontot:

– Nyelvi attitűdök:

1. Kimutatható-e életkori hatás az adatközlők kontaktushatást mutató német nyelvjárással kapcsolatos nyelvi attitűdjeire?

2. Kimutatható-e életkori hatás az adatközlők kontaktushatást nem mutató (vagyis 'tisztá') német nyelvjárással kapcsolatos nyelvi attitűdjeire?
3. Megfigyelhetők-e jelentős különbségek az adatközlők kontaktushatást mutató és nem mutató német nyelvjárással kapcsolatos nyelvi attitűdjei között?
4. Végül: Megfigyelhetők-e jelentős különbségek az adatközlők fenti nyelvváltozatokra vonatkozó nyelvi attitűdjei között az egyes korcsoportokon belül és korcsoportok között?

– Elfogadhatósági ítéletek:

5. Kimutatható-e életkori hatás az adatközlők egyes nyelvkontaktus-jelenségekre vonatkozó elfogadhatósági ítéletei tekintetében?
6. Kimutatható-e jelentős különbség az egyes nyelvkontaktus-jelenségek elfogadottsága tekintetében?

Az életkor, mint a nyelvcserében, s így a magyarországi németek szempontjából is legfontosabb változó, a kódváltásra vonatkozó nyelvi attitűdök és elfogadhatósági ítéletek vizsgálatában betöltött központi szerepét az a kérdés motiválta, hogy kimutatható-e e téren olyan generációs különbség, amely az egyes magyarországi német származású generációk sajátos nyelvi szocializációjára vezethető vissza. Itt nem volt cél fokozatos generációs különbségek kimutatása, hanem két, az életkor és a nyelvi szocializáció szempontjából leginkább különböző legidősebb (65 évnél idősebb) és legfiatalabb (30 évnél fiatalabb) generáció adatainak összehasonlítása, a köztes generáció figyelmen kívül hagyása mellett.

Azoknak a szinkrón nyelvkontaktus-jelenségeknek, amelyeket a ma is beszélt német nyelvjárásokban meg lehet figyelni, olyan sokáig leginkább kutatott témák mellett, mint pl. helyi német nyelvjárások strukturális leírása vagy anyaországi származásuk kimutatása, néhány kivételtől eltekintve (pl. Hutterer 2000) a kutatás nem vagy csak ritkán szentelt figyelmet. Így azok a vizsgálatok, amelyek a magyar nyelv német nyelvjárásokra gyakorolt jelenben megfigyelhető hatásának vizsgálatát tűzték ki célul, a 90-es évek első feléig várattak magukra (vö. Földes 1996 és 2005, Mirk 1997, Kappel/Németh 2002, Németh 2003). További kutatásokra ezen a területen két okból is szükség van: Egyrészt az eddigi vizsgálatok földrajzi szempontból korántsem fedik le a magyarországi németek lakta régiókat, így a Balatonfelvidék német nyelvjárásaiban előforduló nyelvkontaktus-jelenségekről keveset lehet tudni. Másrészt pedig a vonatkozó szakirodalomban számos olyan, a megfigyelt jelenségek magyarzatával összefüggő szempont van, amely több, vitára érdemes kérdést vet fel.

A magyarországi németekről szóló szakirodalomban a beszélők kódváltásra vonatkozó nyelvi attitűdjeiről eddig csak ritkán esett szó. Ebben a vonatkozásban csupán kisszámú, többnyire kérdőíves adat áll rendelkezésre (vö. Mirk 1997: 202k., Knipf/Erb 1998: 263, Knipf-Komlósi 2002: 296, Knipf-Komlósi 2004: 34 és Erb 2006a: 119, 126). Jobban kutatott kérdés ezzel szemben az, hogy milyen nyelvi attitűdjeik vannak a magyarországi németeknek általában a német nyelvjárásokkal kapcsolatban (vö. Knipf/Erb 1998: 262 és 2000: 227, Erb/Knipf 1999, Deminger 2004: 99 és Erb 2006a). Mindkét esetben megválaszolatlan maradt azonban az a kérdés, hogy milyen eredményre vezethetne egy olyan kutatás, amely a nyelvi attitűdöket az eddigiektől eltérően nem direkt (kérdőíves), hanem indirekt (beszélt szövegeken végzett elicitációs) módon méri fel. Meggondolandó ugyanis, hogy a kérdőíves attitűd-vizsgálatok a kutatás tárgyát nagymértékben idealizálják, ezzel szemben a konkrét szövegeken végzett attitűdvizsgálatok ezt a hatást jelentősen csökkenthetik. Jelen dolgozat ez utóbbira tesz kísérle-

tet, azzal a céllal, hogy eredményeit a korábbi kérdőíves attitűdvizsgálatok következtetéseivel összevesse.

2. Az adatgyűjtés módszerei és az adatok

A jelen dolgozatban elemzett nyelvkontaktus-jelenségek leírása során első sorban formai szempontok álltak a középpontban, így az elemzés a nemzetközi szakirodalom nyelvrendszerorientált vonulatához csatlakozik. A nyelvkontaktus-jelenségek elemzéséhez gyűjtött anyagot életrajzi interjúk szolgáltatták, amelyeket egyrészt 2000–2005 között a szerző, másrészt pedig a Pannon Egyetem Germanisztikai Intézete egyik korábbi projektszemináriuma keretében egyetemi hallgatók gyűjtöttek. Ennek során idősebb kétnyelvű beszélőkkel készültek interjúk a Duna mentén és attól nyugatra, főleg a Balaton-felvidéken található magyarországi németek lakta településeken, azzal a céllal, hogy az interjúk anyaga későbbi szakdolgozatok és disszertációk számára elemezhető legyen. Az interjúk részben strukturált, tartalmi szempontból a beszélők életútját tematizáló, 30 és 60 perc közötti beszélgetések voltak, melyek során a sztenderd interjú témákon túl lehetőség nyílt az adatközlők hozzájuk közel álló témákról történő beszélgetésére is. Minden esetben rögzítésre kerültek a beszélők nyelvi életútja szempontjából releváns kiegészítő adatok is, amelyek segítik a nyelvhasználatuk szociolingvisztikai elemzését. A projektszeminárium, a fent leírt módon készült interjúkból álló korpusza 60 felvételt tartalmaz. Jelen munkában e korpusz egy részét elemeztük (29 adatközlő adatait, a disszertáció korpuszábanak 70%-a), kiegészítve saját készítésű interjúkkal (12 adatközlő, a disszertáció korpuszábanak 30%-a). Az adatközlők kb. háromnegyede helyben született és él, mobilitásról néhány esetben a keresőtevékenység kapcsán lehet beszélni. A korpusz stabil magját 1921 és 1940 között született 36 adatközlő képezi, vagyis azok, akik az adatgyűjtés idején 66–85 évesek voltak. Az ezen kívül eső öt adatközlő idősebb (max. 86 éves) vagy fiatalabb (min. 64 éves) volt. Ez az adatközlői kör a beszélő aktív nyelvjárási kompetenciája tekintetében jó alapot szolgáltat az elemzésekhez. A nem szerinti megoszlás alapján a korpuszban a nők túlsúlya figyelhető meg (N= 36). A korpusz az adatközlők iskolai végzettsége tekintetében homogénnek tekinthető (alapfokú végzettségű: N= 33, középfokú végzettségű: N= 6, adathiány: N= 2).

A nyelvi attitűdök vizsgálatánál az empirikus társadalomtudományokban, s így a szociolingvisztikában is többször alkalmazott ún. *ügynökmódszer* ('matched-guise-technique') szolgáltatta az alapvető módszert. Ezt az eljárást Lambert és munkatársai (1960) első kísérlete óta többször, több formában alkalmazták már, amely néhány hibája ellenére (vö. Garrett et al. 2003: 57kk.), melyeket jelen vizsgálat igyekezett kiküszöbölni, megbízható adatgyűjtési eszköznek bizonyult a nyelvi attitűdök kutatásában. Jelen dolgozat két, az egyes nyelvváltozatokat és a velük kapcsolatos nyelvi attitűdöket érintő két alapvető kérdést kíván megválaszolni: (1) Különböző megítélést kap-e a német nyelvjárás kontaktusos és magyar kontaktushatást nem mutató változata? (2) Különbözik-e a német nyelvjárás megítélése a magyar sztenderdtől? Az elfogadhatósági ítéletek attitűdvizsgálatot kiegészítő elemzéséhez 20 szóban elhangzó, korábban rögzített tesztmondatot használtunk, amelyek segítségével megvizsgáltuk, hogy milyen mértékben fogadják el az adatközlők az egyes nyelvkontaktus-jelenségeket tartalmazó német nyelvjárási mondatokat természetesnek a kétnyelvű közösség nyelvhasználatában. A tesztmondatok mindegyike egy kompetens kétnyelvű adatközlő segítségével nyerte el végső formáját. Ezen felül egy 18, a fentiekkel megegyező módon nyert mondatot tartalmazó tesztort is felhasználtunk, melynek a 4. fejezetben felmerülő módszertani kérdések tisztázásakor jutott fontos szerep. Minden egyes fenti elemzés egy összesen 60 főből, az életkor szerinti két csoportba osztott kvótaminta alapján történt, az alábbi adatközlői csoportok szerint:

- (1) 30 fő az adatgyűjtés időpontjában legidősebb magyarországi német származású, 65 év-nél idősebb, 1923 és 1942 között *Városlődön* született generáció tagjai közül. Az adatközlők iskolán kívül megszerzett német nyelvjárási kompetenciával, iskolai és iskolán kívül megszerzett magyar nyelvi kompetenciával, és néhány esetben az iskolában megszerzett sztenderd német nyelvi kompetenciával rendelkeznek.
- (2) A kontrollcsoportot 30 fő képezte az adatgyűjtés időpontjában legfiatalabb, 1977 és 1991 között *Városlődön* született magyarországi német származású generáció tagjai közül. Az adatközlők iskolai és iskolán kívül megszerzett magyar nyelvi kompetenciával, első sorban az iskolában megszerzett német sztenderd kompetenciával, s ritkábban főleg passzív német nyelvjárási kompetenciával rendelkeznek. Mindannyian a faluban nőttek fel, s bár egy részük már elköltözött, rendszeres kapcsolatuk van a szülői és nagyszülői házzal.

Városlőd az egyik olyan magyarországi németek lakta település a Balaton-felvidéken, amely utolsó betelepítése a 17–18. századi betelepítési intézkedések ideje alatt zajlott. A 2001-es népszámlálás adatai szerint a település 1.433 lakosa közül 123-an a német kisebbséghez tartozónak vallották magukat, 38-an a németet adták meg anyanyelvként, s 71-en pedig a családi és a barátokkal folytatott kommunikáció nyelveként. Egyes források (pl. Tölgyesi 1997: 132) a helyi németiség arányát ezzel szemben 70%-ra becsülik.

3. Eredmények

3.1 Kódváltás

A 3. fejezetben bemutatott nyelvkontaktus-jelenségek elemzése során különbséget tettünk ún. 'implicit' és 'explicit' kontaktushatás között. Előbbin a magyar nyelv a német nyelvjárásokra gyakorolt lehetséges látens hatását értjük (pl. a szóképzésre vagy a szórendre), miközben a nyelvi anyagot végig a német nyelvjárás szolgáltatja; utóbbin pedig a magyar nyelv felszíni hatását pl. átvett végződések, szavak, szócsoportok formájában, valamint a német nyelvjárás és a magyar közötti nyelvváltást (alternáció).

Az implicit kontaktushatáshoz sorolható jelenségek közül három kiválasztott jelenség került részletesebben tárgyalásra: a dupla tagadás (pl. *kann=s niemand net saga* 'Ezt senki sem tudja megmondani' (3.1.1 fejezet), prepozíciós kifejezések (pl. *und da kam ich auf Ungarn* 'Aztán Magyarországra jöttem' (3.1.2 fejezet) és végül a szórend német mondatokban a magyarból átvett kötőszók után (pl. *Des kaa ma so itt macha hogy jetzz gangg e and tuuar dr aawäschlampa steahla* 'Ezt nem lehet úgy csinálni, hogy most megyek, és ellopom a mosogatószivacsot' (3.1.3 fejezet). Ezeket a jelenségeket elvben példaként lehet tekinteni a paradigmatis konvergenciára a német nyelvjárás és a magyar nyelv között. Az elemzett adatok ezzel szemben azt mutatták, hogy a kérdéses jelenségek esetében csak kiegészítő korpuszelemzések, illetve nyelvjárás-történeti adatok dönthetik el, hogy valóban kontaktushatásról van-e szó, vagy a megfigyelt struktúra belső fejlődés eredménye, esetleg a nyelvkontaktusban és egynyelvű közegben létező német nyelvjárásokban egyaránt előforduló nyelvi formák véletlen egybeesése. Az eredmények jelentősége abban áll, hogy óva int a korábbi munkákban nem kellő óvatossággal levont következtetésektől, amelyek bizonyos nyelvi formákat nyelvkontaktus-jelenségként értelmeznek. Az eredmények ezzel szemben amellet szólnak, a következtetéseket több, számos paraméter mentén végiggondolt értelmezési lehetőség mérlegelése kell, hogy megelőzze. Ezeknek az értelmezési lehetőségeknek a felvetése nemcsak a vonatkozó kutatások, hanem a nemzetközi kutatás számára is fontos, hiszen az implicit kontaktushatás a

szakirodalomban néhány kivételtől eltekintve (vö. pl. Romaine 1995: 177ff. és Salmons 2003) ritkábban kerül szóba, mint az explicit kontaktushatás formái.

Az utóbbi kategóriába tartozó jelenségeket a dolgozat a 3.2 fejezetben tárgyalja, konkrétan egyes diskurzusjelölőket, kötőszókat, a hibrid szóképzést, egyéb izolált szóátvételeket, szókapcsolatokat, végül az alternáció egyes eseteit. Kvantitatív szempontból azt mutatta ki az elemzés, hogy utóbbi ebben a korpuszban jóval ritkábban fordul elő (N= 32, az összes adatközlő 40%-ánál), mint a kódváltás előbbi típusai (N= 273, beleértve a 31 magyar tulajdonvet is).

A szóátvételek jelentős részét a magyarból a *hát* diskurzusjelölő előfordulásai teszik ki (N= 60, a beszélők kb. kétharmadánál), jóval ritkábban pedig az *izé* (N= 5). A *hát* gyakori átvételét széles funkcióspektruma magyarázza, melynek nem felel meg egyetlen német nyelvjárási diskurzusjelölőé sem. Mivel e diskurzusjelölő beható elemzésére a szakirodalomban nem került sor, a dolgozat megkísérli ennek részletes tárgyalását. Az elemzésben kimutatott széles pragmatikai eszköztár magyarázatot ad arra a tényre is, hogy a magyar *hát* gyakran jelenik meg más nyelvkontaktus-helyzetben is, ahol az átvevő nyelvben a pragmatikai rendszert gazdagítja. A korpuszban előforduló szintaktikai funkciók szavak kb. negyedét teszik ki a magyarból átvett, a vonatkozó szakirodalomban is gyakran regisztrált kötőszavak: *vagy*, *hanem* és *hogy* (N= 26). Az elemzés azt mutatta ki, hogy az első kettő főként korrektúrafunkcióval bír, a *hanem* esetében a használat tagadott kontextusra szűkül. E kötőszók magyar és német változatainak variabilitását nyelvtől független logikai kapcsolatokat jelölő funkciójuk magyarázza (vö. Németh 2003: 141).

A hibrid szóképzésre (pl. *csokoládéwerk* 'csokoládégyár') vonatkozó példák a korpuszban kisebb számban fordulnak elő (N= 14), ellenben jól illeszkednek a szakirodalom eddigi magyarázataiba, melyek szerint a szóösszetételek szemantikai szempontból meghatározó elemeit (általában előtagjait) első sorban a magyar nyelv adja (vö. Erb 2002: 152 és 2006b: 229). A példák csekély hányada arra enged következtetni, hogy a hibrid szóképzésben jelentős szerepet játszanak a magyar és a német nyelv vonatkozásában (kvázi)homofón szavak. Ennek tisztázása azonban további korpuszelemzésekre vár.

A szóátvételek nagy részét egyes, német nyelvjárási környezetben megjelenő izolált szavak átvétele teszi ki (N= 125, tokenek), illetve ritkábban magyar szavak részvételét jelenti a hibrid szóképzésben (ld. fent). Az egyéb izolált szóátvételek elemzése azt mutatta, hogy az összes szó kb. egyötödét (kvázi)homofón szavak (pl. ma. *generáció* : ném. *Generation*) alkotják. Ez az arány meglehetősen magas, ahhoz képest, hogy a német és a magyar nyelv sem genealógiai sem tipológiai szempontból nem áll közel egymáshoz. Ez az relatíve nagy arány a (kvázi)homofón szavak semleges/ambig jellegéből adódik, ahol a variabilitás (vagyis a német és magyar megfelelők váltakozásának) valószínűsége nagyobb, mint a nem homofón szavak esetében. Az esetjelölés szempontjából fontos egyszavas magyar átvételek (N= 48) elemzése azt mutatta, hogy azok nagy része az esetjelölést az átvevő nyelvtől, vagyis a német nyelvjárástól kapja. Ez beleillik a vonatkozó szakirodalom (vö. 2.1 fejezet) előrejelzésébe, és egyúttal a magyar nyelv ez irányú viszonylagos passzivitására enged következtetni. Egyúttal azonban arra is, hogy a vizsgált német nyelvjárások nyelvtani rendszere a nyelvcsere aktuális szakaszában, legalábbis az elemzett korpusz alapján, viszonylag érintetlen maradt. A magyar nyelv kontaktushatása inkább csak lexikai szinten jelentkezik, miközben olyan esetek alapvetően nem fordulnak elő, ahol ne lehetne megmondani, melyik nyelvet beszélnek az adatközlők ('code-mixing', vö. Auer 1998). A korpuszelemzés megengedi azt a következtetést, hogy a kontaktusváltozat alapvetően a német nyelvjárás nyelvtani dominanciáját mutatja, ahol a kevés magyar nyelvű szócsoport (embedded language island) néhány kivételtől eltekintve grammatikai szempontból autonóm marad. Legfeljebb addig terjed a konvergencia, hogy néhány esetben dupla esetjelölés figyelhető meg. A kevés semleges, esetjelölés nélküli példa ('bar forms', vö. Auer 2006: 13ff.) arra enged következtetni, hogy a kontaktusnyelv egyik résztvevő nyelv-

vel sem maradéktalanul azonosítható, hiszen olyan struktúrákat is megenged, amelyek egyik, a kontaktusváltozatot alkotó egynyelvű változatban sem fordulnak külön-külön elő.

A fent tárgyalt formai szempontokon kívül a dolgozat tárgyalja azt a kérdést is, hogy a megfigyelt izolált szóátvételek használata mennyire rekurrens. A korpuszban előforduló példák egy része más korpuszokban is előfordul, ami arra enged következtetni, hogy ezek a magyarországi német szókincs tipikus elemei. A egyes szóátvételek rekurrens használatának vizsgálatakor Auer (2006) alapján abból indultunk ki, hogy ebben a kérdésben a kérdéses szóátvételek metapragmatikai jelölése pontosabb fogódzót nyújt az egyéni nyelvhasználat szintjén, mint más formai kritériumok. Az elemzés azt mutatta, hogy a vizsgált szavak közel 40%-a metapragmatikai jelölést kap, amely azt sejteti, hogy ad-hoc használatról van szó. Ez leginkább azon szavak esetében jöhet szóba, amelyeket feltűnő hezitációs jelenségek (pl. diskurzuspartikulák vagy hosszabb szünetek) vagy metapragmatikai kommentárok kísérik. Ezt a következtetést azzal a fenntartással vontuk le, a rekurrens használat kérdése csak kiterjesztett korpuszvizsgálatok után tisztázható megnyugtatóan, hiszen az olyan zárt korpusz, mint a jelen esetben elemzett, legfeljebb betekintést enged a kódváltás használatába, de semmi esetre sem enged meg messzemenő következtetéseket a szóátvételek előfordulására nézve a beszélők mindennapi interakcióiban.

Végül az alternáció jelenségének elemzésére került sor, két alapvető szempontból: Egyrészt az előfordulás kontextusa (monologikus, kvázi-dialogikus és dialogikus), másrészt pedig az egyes alternáció-típusok nyelvtani környezete szerint. Kvantitatív szempontból azt mutatta az elemzés, hogy az alternáció sokkal ritkábban fordul elő a vizsgált beszélőknél, mint a kódváltás fent tárgyalt formái, és hogy meglehetősen nagy egyéni változatosságot mutat előfordulási gyakoriságában. Ezen kívül kiderült az is, hogy a kódváltásnak 'kiváltó szavak' (trigger words, vö. Clyne 2003: 162kk.) általi előfordulása is igen ritka, ami az érintkező nyelvek genetikai távolságával jól magyarázható, hiszen a formailag semleges kiváltó szavak potenciális eszköztára is csekély. Az alternáció ritka előfordulása (N= 32, a beszélők 40%-ánál) és csekély funkcionális változatossága ebben a korpuszban két tényezővel magyarázható: Egyrészt azzal, hogy a vizsgált szövegek alapjellege monologikus, amelyre hosszabb narratív szekvenciák jellemezőek. Ezért a szövegekben ritkán fordulnak elő 'igazi' dialogikus részek, melynek következtében diskurzuspragmatikai szempontból meghatározott alternáció-típusok (vö. pl. Myers-Scotton/Bolonyai 2001) is ritkák. Ugyanilyen ritkán fordul elő az alternáció abban az esetben is, amelyben az szókincsbeli hiányosságokkal magyarázható. Ezzel szemben inkább olyan alternáció-típusokat lehet megfigyelni, amelyek a kétnyelvű kommunikáció szempontjából univerzálisnak tekinthetők: idézetek, pragmatikai szempontból meghatározott ismétlések, javítások vagy tartalmi pontosítások (vö. pl. Gumperz 1982: 75kk.). Ezt a jól behatárolható funkciócsoportot az is magyarázza, hogy a vizsgált adatközlők a német nyelvjárásukban annak leszűkült használati tartományai ellenére is kiépült nyelvi kompetenciával bírnak, eltekintve néhány beszélőtől, akik beszéde nyilvánvaló attríciós jegyeket mutat. Nem mutatnak tehát jelek arra, hogy az alternáció előfordulása ezeknél a beszélőknek funkcionális nyelvjárásvesztést vetítene előre. Összességében az explicit kontaktusjelenségek előfordulási aránya is ezt támasztja alá, hiszen a kb. 300 nyelvkontaktus-jelenség egy 41 beszélő adataiból álló, közel 30 órás anyagon oszlik el. Az elemzett adatok összegezve érveket szolgáltatnak az álláspont mellett (vö. Baker/Prys 1998: 59), hogy a kontaktushatás nem feltétlenül a nyelvi inkompetencia jele, akkor sem, ha nyelvcsere helyzetről van szó. További kutatások feladata lesz a német-magyar nyelvkontaktus kapcsán annak a kérdésnek a tisztázása, milyen összefüggés van, ha van, a nem funkcionális kontaktusjelenségek előfordulása és a nyelvcsere-folyamat állása között. Vagyis: melyek azok a konvergencia-jelenségek, amelyek a nyelvcsere egyes fázisaival korrelálnak, mint ahogy ezt Gál Zsuzsa óta számos kétnyelvűségi helyzetben leírták már (összefoglaló: Borbély 2001: 35k.). A német-magyar nyelvkontaktus kutatásában

arról is leveset tudni, hogy az egyes konvergencia-jelenségek előfordulása mely független változókkal (pl. életkor, nem stb.) korrelál.

3.2 Nyelvi attitűdök

A vonatkozó fejezet fókuszában olyan nyelvi attitűdök állnak, amelyeket az adatközlők a német nyelvjárás kontaktusos és kontaktushatás nélküli változatával kapcsolatban, majd a német nyelvjárás és a magyar sztenderd összehasonlításában fogalmazznak meg. Nemcsak az egyes adatközlői csoportok nyelvi attitűdjeire irányul az elemzés, hanem azok korcsoportok közötti összehasonlítására is. Az elemzett nyelvi attitűdöket az 'ügynökmódszer' segítségével gyűjtöttük, melynek során az adatközlők a hallott szövegeket és beszélőiket személypercepció és a beszédre vonatkozó tulajdonságok alapján értékelték. Alább ezen elemzések eredményei következnek, kiegészítve néhány következtetéssel, amelyekre az adatok lehetőséget adnak.

A 4.1.1 fejezetben azt a kérdést tettük fel, hogy a kevert beszédet másképp ítélik-e meg az idősebb adatközlők, mint a fiatalabbak. A kiindulópontot az a tapasztalat nyújtotta, mely szerint a kódváltás (vagyis a magyar nyelv hatása a német nyelvjárásokra) az idősebb magyarországi német származású kétnyelvű beszélők nyelvhasználatának sajátja. A kérdés az volt, hogy a kódváltás aktív használata az idősebbek által és a kódváltással való passzív konfrontálódás a fiatalabbak részéről különbségekhez vezet-e a nyelvi attitűdjük terén. A kérdés empirikus vizsgálata azt mutatta, hogy az idősebbek a felvételen hallott beszélőt és beszédjét is szignifikáns különbségek mellett pozitívabban ítélték meg a fiatalabbaknál. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a kódváltást az idősebben a kétnyelvű beszéd természetes kísérőjelenségének tartják.

A 4.1.2 fejezet kérdése mindkét korcsoport esetében úgy hangzott, hogy van-e különbség a 'tisztá', vagyis kontaktushatást nem mutató beszédminta megítélése és kontaktusos párja megítélése között, vagyis: hogy a kontaktusjelenségek német nyelvjárásban való előfordulása a nyelvjárás negatívabb megítéléséhez vezet-e, azzal szemben, amikor abban nem fordul elő kontaktushatás. Ettől az összehasonlítástól azt vártuk, hogy esetleges nyelviattitűd-különbségeket hoz a felszínre. Az adatok elemzése a fiatalabbal esetében azt mutatta, hogy a kontaktusos nyelvjárású beszélő és beszédje egyértelműen negatívabb megítélést kapott, miközben az idősebbek a beszélőt nem, de a beszédet szintén negatívabban ítélték meg a kontaktusos változat esetében. Szembetűnő volt a kontaktusos nyelvjárású beszéd megítélése a *nyelvhelyesség* tekintetében, melyben az esetleges purista nyelvvideológiák szerepe nem lebecsülendő. Az adatok egyfajta lojalitásra engednek következtetni a kódváltást alkalmazó beszélővel szemben, de intoleranciára utalnak a kevert beszéd tekintetében. Ezek az eredmények alátámasztani látszanak azt a kétnyelvűség-kutatásban többször is megfigyelt tényt, hogy ugyanazok a beszélők beszédmódjuktól függően más és más megítélésben részesülnek (vö. pl. Romaine 1995: 300kk.). Ez nagymértékben áll a jelen munkában elemzett adatokra is.

A fent bemutatott elemzés eredményeinek összevetése a dolgozatban korábban ismertett kérdőíves adatokkal választ adott arra a bevezető fejezetekben is felvetett módszertani kérdésre, amely az adatgyűjtés módja és az eredmények közötti összefüggésére világított rá (vö. 1.3.2 fejezet). A kérdés az volt, hogy változik-e a kódváltás megítélése ugyanazon adatközlők által akkor, ha változik az adatgyűjtés kontextusa (direkt vs. indirekt). A fiatalabbak esetében ez a hatás világosan megmutatkozott: miközben a kódváltás negatívabb megítélése a fiatalabbak körében az idősebbekkel szemben a kérdőíves adatokban nem mindig volt jelen (vö. bevezetés a 4. fejezethez), az ügynökmódszeres adatok alapján az ellenkező tendencia rajzolódott ki. A fiatalabbak a kontaktushatást mutató szöveget és beszélőjét negatívabban ítélték meg, mint az idősebbek, miközben a kérdőíves adatok alapján a (lexikális) kódváltással szemben egyes esetekben még az idősebbeknél is toleránsabbnak bizonyultak. Ez arra is utal-

hat, hogy a kérdőíves adatokban megnyilvánuló tolerancia nem első sorban a jelenségnek szólt, hanem a nagyszülők generációjával és beszédmódjukkal szembeni szolidaritásnak, mellyel szemben a konkrét szövegekben előforduló kontaktushatás negatív nyelvi attitűdöket váltott ki.

A 4.1.3 fejezet célja az volt, hogy összehasonlítsa a fiatalabb és idősebb adatközlők német nyelvjárásra vonatkozó nyelvi attitűdjeit. Ez az összehasonlítás alapozhatott a vonatkozó szakirodalom kérdőíves adataira, melyek arra engednek következtetni, hogy a magyarországi német nyelvjárást beszélők tisztában vannak a nyelvjárás 'hiányosságaival' (pl. nominalizációs hiányosságok, beszűkült szókincs és nyelvhasználati tartományok stb.). Megemlítenéd még ezen felül, különösen a fiatalabbak esetében, a német nyelvjárás állandó összehasonlítása a sztenderd némettel és magyarral, mely által a nyelvjárás hiányosságai jobban felszínre kerülhetnek. Az adatközlők attitűdjeinek elemzése azt az eredményt hozta, hogy a fiatalabbak a német nyelvjárást és beszélőjét valamennyi attitűdkomponens esetében negatívabban ítélték meg, mint az idősebbek. Mindkét csoport esetében szembevetendő az *intelligencia* és a *műveltség* negatívabb megítélése a többi személypercepció tulajdonságához képest, amit a magyarországi németek körében ma is markánsan jelen lévő sztereotípiára „a német nyelvjárás paraszti nyelv” (vö. Erb 2006a: 111) számlájára írhatunk.

A 4.1.4 fejezet azt a kérdést próbálta megválaszolni, hogy különbözik-e, s ha igen, mennyiben a német nyelvjárás megítélése a magyar sztenderdéhez képest, s hogy van-e életkori hatás, amely a nyelvi attitűdökkel összefüggésbe hozható. E kérdés megválaszolásánál a két vizsgált generáció különböző nyelvvelsajátítási profiljából indultunk ki, egyúttal abból, hogy a német nyelvjárás és a magyar sztenderd szövegek egymás mellé állítása a német nyelvjárás hiányosságáról szóló, fentebb említett nézeteket a felszínre hozza. Az empirikus elemzés kimutatta, hogy az idősebbek a német nyelvjárást a magyar sztenderddel szemben a személypercepció és a beszédre vonatkozó attitűdök tekintetében is egyöntetűen, szignifikáns különbségek mellett negatívabban ítélik meg. A fiatalabbak esetében a német nyelvjárás ugyancsak negatívabb megítélése azonban inkább a beszédre vonatkozó tulajdonságok esetében mutatkozott meg. Ezt azt mutatja, hogy a német nyelvjárást beszélőkkel kapcsolatos sztereotípiák az idősebbek esetében jobban aktivizálódtak, mint a fiatalabbaknál. Arra, hogy az egyes attitűdkomponensek megítélése egyes kétnyelvű közösségekben nem feltétlenül áll összhangban, több kutatás is felhívta már a figyelmet (vö. pl. Romaine 1986, Baker/Prys 1998: 175), utalva annak fontosságára, hogy az attitűdkülönbségek magyarázata nem nélkülözheti szociokulturális tényezők figyelembevételét. Ugyanezt támasztják alá a német-magyar kétnyelvűségekre vonatkozó kutatások eredményei is: Erb (2006a: 119) például azt figyelte meg az általa vizsgált tarjáni német közösségben, hogy a helyi német nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdök inkább emocionális-affektív, míg a német sztenderddel kapcsolatosak instrumentális meghatározottságúak. A visszatekintés a jelen dolgozat 2.2 fejezetében írottakra ugyancsak különféle nyelvváltozat-preferenciát mutatott ki a magyar és német sztenderddel, valamint a német nyelvjárással kapcsolatban: Az idősebbek esetében a legerősebb instrumentális értéke a magyar sztenderdnek van, a fiatalabbak esetében viszont a német sztenderdnek. Az idősebbek szívesebben beszélnek német nyelvjárást, a fiatalabbak magyar sztenderdet. S végül: az idősebbek nem tesznek különbséget a szépség tekintetében a német nyelvjárás és a magyar sztenderd között, miközben a fiatalabbak a magyar sztenderdet sokkal szebbnek tartják, mint a német nyelvjárást és a német sztenderdet. Mint ahogy az ügynökmódszeres vizsgálat fentebb ismertetett eredményei mutatták, a konkrét szövegeken tesztelt preferenciák nem vezethetők le egyértelműen a kérdőíves adatokban megmutatkozó preferenciákból.

Végül a 4.2 fejezetben néhány kiválasztott nyelvkontaktus-jelenség elfogadhatóságai ítéleteinek elemzésére került sor. Az elemzés célja annak kimutatása volt, hogy milyen helyet foglalnak el a kérdéses jelenségek a beszélők normarendszerében és hogy van-e korreláció az adatközlők életkora és elfogadhatósági ítéletei között. Ismeretes, hogy nyelvkontaktus-jelen-

ségek első sorban az idősebb kétnyelvű magyarországi németek nyelvhasználatára jellemzőek, s ennek megfelelően a tesztelt példákat tendenciaszerűen többen is fogadták el, mint a fiatalabb korcsoport tagjai. Ebben az eredményben szerepet játszhat az a tény is, hogy a fiatalabbak nyelvhelyességről alkotott nézeteire sztenderd-orientáltságuk nagyobb hatással lehet, mint az idősebbek esetében. A tesztelt jelenségek idősebbek általi nagyobb elfogadottsága összhangban van azzal a kódváltással szemben tanúsított toleranciával, amelyet az ügynök-módszeres vizsgálat tárt fel. Az elemzés azt is kimutatta, hogy egyes jelenségtípusok elfogadottabbak, mint mások. Ezzel együtt is igaz, hogy minden egyes jelenséget mindkét korcsoport legalább közel fele elfogadta a kétnyelvűek nyelvhasználatában természetes jelenségként, amit azt jelenti, hogy a vizsgált közösségben nem élnek olyan erős purista nyelvideológiák, amelyek a kódváltás markáns stigmatizációjához vezetnének.

A dolgozat összefoglaló fejezetében (5. fejezet) zárásként röviden sor került a vizsgált nyelvi attitűdök elméleti hasznának tárgyalására is. A szociolingvisztikai vizsgálatokban máig sincs konszenzus a tekintetben, hogy milyen elméleti hozadéka van a nyelvi attitűdök vizsgálatának, különösen a nyelvcseré magyarázatában. Vajon megalapozott-e azt feltételezni, hogy a nyelvi attitűdök a nyelvcseré indikátorai? Vagy hogy a nyelvi attitűdök változása a nyelvcseré következménye vagy kísérő jelensége? Az első kérdésre adott „igen” válasz azt jelentené például a mi esetünkben, hogy az idősebb adatközlők német nyelvjárással kapcsolatos kétségkívül pozitív attitűdjei nyelvmegtartáshoz vezetnek. A második kérdésre adott igenlő válasz pedig azt is jelentheti, hogy a meglévő pozitív attitűdöket éppen a nyelvmegtartás magyarázza. A nyelvi gyakorlat ismeretében viszont egyik kérdést sem lehet a fenti módon megválaszolni. Ezért Maitz (2008) érveivel egyetértve azt kell elfogadnunk, hogy a megfigyelt nyelvi attitűdök a nyelvi viselkedés magyarázatában fontos szerepet játszanak, de korántsem magyarázzák feltétlenül azt. Ezért minden esetben összefüggésbe kell hozni őket további társadalmi tényezőkkel, melyekkel együtt szolgálhatnak kielégítő magyarázattal. Romaine (1995: 289k.) az eddigi vonatkozó kutatásokat áttekintő írása is ezt erősíti meg, amely hangsúlyozza, hogy a nyelvi attitűdök többet árulnak el a társadalmi közegről, amelyben az egyes nyelvek élnek, mint a nyelvekről, amelyekre vonatkoznak, hiszen maguk is társadalmi kapcsolatrendszeret reprezentálnak. A magyarországi németek előrehaladott nyelvcseréjének körülményei is emellett szólnak, hiszen, ahogy a fenti elemzés is kimutatta, a nyelvi attitűdök generációs változása nem feltétlenül követi a nyelvcseré tempóját.

4. Hivatkozott szakirodalom

- Auer, Peter (1998): From Code-switching via Language Mixing to Fused Lects: Toward a Dynamic Typology of Bilingual Speech. In: Couper-Kuhlen, Elizabeth/Selting, Margret (eds.): Interaction and Linguistic Structures (InLiSt) 6, 1–27.
- Auer, Peter (2006): Bilinguales Sprechen: (*immer noch*) eine Herausforderung für die Linguistik. In: Ammon, Ulrich/Mattheier, Klaus J./Nelde, Peter H. (Hrsg.): Perspektiven der Soziolinguistik. Tübingen: Niemeyer, 1–21 (Sociolinguistica 20).
- Baker, Colin/Prys Jones, Sylvia (1998): Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education. Bristol: Multilingual Matters.
- Borbély, Anna (2001): Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Clyne, Michael (2003): Dynamics of Language Contact. English and Immigrant Languages. Cambridge: Cambridge University Press (Cambridge Approaches to Language Contact).

- Deminger, Szilvia (2004): Spracherhalt und Sprachverlust in einer Sprachinselsituation. Frankfurt a.M.: Peter Lang (Variolinguia, 21).
- Erb, Maria (2002): Zugewinn oder Abbau? Ungarische Lehnwörter in den neueren deutschen Sprachinselmundarten Ungarns bis 1945. In: *Begegnungen – Schriftenreihe des Europa-institutes Budapest*, 14, 143–160.
- Erb, Maria (2006a): „[...] wail’s lem es so procht hot [...] / mert így hozta az élet [...]. A nyelvcsere és a nyelvmegtartás dimenziói a magyarországi németeknél a tarjáni közösség példáján. In: Tóth, Ágnes/Vékás, János (Hrsg.): *Egység a különbözőségben. Az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek. [Einheit in der Verschiedenheit. Die Europäische Union und die nationalen Minderheiten]*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung u.a., 103–136 (Érték és valóság, 7).
- Erb, Maria (2006b): Ungarische Lehnwörter in den neueren deutschen Sprachinselmundarten von Ungarn bis 1945. In: Árkossy, Katalin et al.: *Ungarndeutsche Minderheitenkunde*. Budapest: Bölcsész Konzorcium, 211–250.
- Erb, Mária/Knipf, Erzsébet (1999): Új lehetőségek és kihívások – új kommunikációs stratégiák? A magyarországi németek körében végzett nyelvismereti felmérés tanulságai. In: *Kisebbségkutatás 1999/2*. (<http://www.epa.oszk.hu/00400/00462/00002/4.htm>).
- Földes, Csaba (1996): Mehrsprachigkeit, Sprachenkontakt und Sprachenmischung. Flensburg: Universitätsverlag (Flensburger Papiere zur Mehrsprachigkeit und Kulturvielfalt im Unterricht, 14/15).
- Földes, Csaba (2005): *Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*. Tübingen: Narr.
- Garrett, Peter/Coupland, Nikolas/Williams, Angie (2003): *Investigating Language Attitudes. Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Gumperz, John J. (1982): *Discourse strategies*. Cambridge: University Press.
- Hutterer, Claus Jürgen (2000, postum): Die deutsche Mundart von Gestitz im Schildgebirge (Ungarn). In: Manherz, Karl (Hrsg.): *Gedenktagung zu Ehren von Claus Jürgen Hutterer und Karl Mollay am 24. November 2000*. Budapest: ELTE, 7–40 (Budapester Beiträge zur Germanistik. Sonderheft Claus Jürgen Hutterer).
- Kappel, Péter/Németh, Attila (2002): Sprachkontakterscheinungen ungarndeutscher Mundarten in Transdanubien. Abnehmende Mundartkompetenz oder systemlinguistische Notwendigkeit? In: Forgács, Erzsébet (Hrsg.): *Die deutsche Sprache im vielsprachigen Europa des 21. Jahrhunderts. Vorträge der internationalen germanistischen Konferenz in Szeged, 3.–5. September 2001*. Szeged: Grimm, 87–100.
- Knipf, Elisabeth/Erb, Maria (1998): Sprachgewohnheiten bei den Ungarndeutschen. Vorergebnisse einer Umfrage. In: Hutterer, Claus Jürgen/Pauritsch, Gertrude (Hrsg.): *Beiträge zur Dialektologie des ostoberdeutschen Raumes. Referate der 6. Arbeitstagung für bayerisch-österreichische Dialektologie, 20.–24.9.1995 in Graz*. Göppingen: Kümmerle Verlag, 253–265.
- Knipf, Elisabeth/Erb, Maria (2000): Selbstreflexionen zum Ortsdialekt in den deutschen Ortschaften im Ofner Bergland (Ungarn). In: Greule, Albrecht/Scheuerer, Franz Xaver/Zehetner, Ludwig (Hrsg.): *Vom Sturz der Diphthonge. Beiträge zur 7. Arbeitstagung für bayerisch-österreichische Dialektologie in Regensburg, September 1998*. Tübingen: Narr, 217–229 (Tübinger Beiträge zur Linguistik, 450).

- Knipf-Komlósi, Elisabeth (2002): Zur Funktion und zum Status der Varietäten im Sprachgebrauch der Ungarndeutschen. In: Wiesinger, Peter [unter Mitarb. von Derkits, Hans] (Hrsg.): Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses Wien 2000. „Zeitwende – Die Germanistik auf dem Weg vom 20. ins 21. Jahrhundert“. Band 3. Bern u.a.: Peter Lang, 293–298 (Jahrbuch für internationale Germanistik. Reihe A: Kongreßberichte, 55).
- Knipf-Komlósi, Elisabeth (2004): Die Sprachbewusstheit im Assimilationsprozess der deutschen Minderheit in Ungarn. In: Kriegleder, Wynfrid/Seidler, Andrea (Hrsg.): Deutsche Sprache und Kultur, Literatur und Presse in Westungarn/Burgenland. Bremen: Ed. Lumière, 25–43 (Presse und Geschichte – Neue Beiträge, 94).
- Lambert, Wallace E./Hodgson, R.C./Gardner, R.C./Fillenbaum, S. (1960): Evaluational Reactions to Spoken Languages. In: *Journal of Abnormal and Social Psychology* 1, 44–51.
- Maitz, Péter (2008): A szociolingvisztikai nyelvcsere-kutatások lehetőségeiről és korlátairól. In: *Magyar Nyelv* 104, 154–173.
- Mirk, Maria (1997): Sprachgebrauch in Pilisszentiván/Sanktiwan bei Ofen. In: Manherz, Karl (Hrsg.): Ungarndeutsches Archiv 1. Schriften zur Sprache, Literatur, Kultur und Geschichte der Deutschen in Ungarn. Budapest: ELTE, 99–238.
- Myers-Scotton, Carol/Bolonyai, Ágnes (2001): Calculating speakers: Codeswitching in a rational choice model. In: *Language in Society* 30, 1–28.
- Németh, Attila (2003): Phänomene des Sprachkontaktes in ungarndeutschen Mundarten unter Bedingungen der asymmetrischen Zweisprachigkeit. In: Ders. (Hrsg.): Linguistische Beiträge ungarischer Nachwuchsgermanisten. Referate der I. Linguistischen Tagung ungarischer Nachwuchsgermanisten an der Universität Veszprém vom 28.–29. März 2003. Veszprém: Universitätsverlag/Wien: Edition Praesens 2003, 129–150 (Studia Germanica Universitatis Veszprimiensis, Supplement 3).
- Niedzielski, Nancy/Preston, Dennis R. (2000): *Folk Linguistics*. Berlin/New York: de Gruyter (Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 122).
- Romaine, Suzanne (1986): Sprachmischung und Purismus: Sprich mir nicht von Mischmasch. In: *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 62, 92–107.
- Romaine, Suzanne (1995): *Bilingualism*. 2. ed. Oxford/Cambridge: Blackwell.
- Salmons, Joseph (2003): Sprachkontaktdynamik: Konvergenz und Divergenz in amerikanischen Sprachinseln. In: Androutsopoulos, Jannis K./Ziegler, Evelyn (Hrsg.): „Standardfragen“. Soziolinguistische Perspektiven auf Sprachgeschichte, Sprachkontakt und Sprachvariation. Frankfurt a.M. u.a., 109–120 (Variolinguia, 18).
- Tölgyesi, József (1997): Egy magyarországi község, Városlőd német nemzeti identitása. In: *A kisebbségek helyzete Közép-kelet-Európában és Magyarországon*. Tudományos konferencia, 1997. április 29. Komárom/Komarno: VEAB, 129–132.

A szerző az értekezés témájában megjelent publikációi

- Németh, Attila (2007): Langue- und Parole-Interferenz als kontaktlinguistische Beschreibungskategorien. Eine terminologische Zwangsjacke und wie man sich daraus befreien kann. In: Schmitz, Walter (in Verb. mit Joachimsthaler, Jürgen) (Hrsg.): *Zwischeneuropa/Mitteleuropa. Sprache und Literatur in interkultureller Konstellation*. Dresden: Universitätsverlag, 693–706.
- Németh, Attila (2006): Über zweisprachige Einstellungskonzepte (mit Anregungen für die deutsch-ungarische Sprachkontaktforschung). In: Muhr, Rudolf (ed.): *Reproduction and Innovation in Language and Communication in different Language Cultures/Reproduktionen und Innovationen in Sprache und Kommunikation verschiedener Sprachkulturen*. Frankfurt am Main u.a.: Peter Lang, 337–352.
- Németh, Attila (2006): ‚Normen‘ im zweisprachigen Sprachgebrauch. Überlegungen zur Theorie und Methode ihrer Beschreibung am Beispiel des deutsch-ungarischen Sprachkontaktes. In: *Sprachwissenschaft* 31 (2006), 175–206.
- Németh, Attila (2006): recenzió: Claudia Maria Riehl: *Sprachkontaktforschung. Eine Einführung*. Tübingen: Narr 2004 (Narr Studienbücher). In: Ammon, Ulrich/Mattheier, Klaus J./Nelde, Peter H. (Hrsg.): *Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik*. Tübingen: Niemeyer, Jg. 20 (2006), 196–200.
- Németh, Attila (2004): recenzió: Els Oksaar: *Zweitspracherwerb. Wege zur Mehrsprachigkeit und zur interkulturellen Verständigung*. Stuttgart: Kohlhammer 2003. In: *Neuphilologische Mitteilungen* 105 (2004), 500–503.
- Németh, Attila (2004): Drei Aspekte der ‚(Un-)Ähnlichkeit‘ von ‚Interferenzen‘ unter natürlichen Sprachkontaktbedingungen und beim schulischen Fremdspracherwerb. In: Czicza, Dániel/Hegedűs, Ildikó/Kappel, Péter/Németh, Attila (Hrsg.): *Wertigkeiten, Geschichten und Kontraste. Festschrift für Péter Bassola zum 60. Geburtstag*. Szeged: Grimm 2004, 311–323.
- Németh, Attila (2003): Phänomene des Sprachkontaktes in ungarndeutschen Mundarten unter Bedingungen der asymmetrischen Zweisprachigkeit. In: Németh, Attila (Hrsg.): *Linguistische Beiträge ungarischer Nachwuchsgermanisten. Referate der I. Linguistischen Tagung ungarischer Nachwuchsgermanisten an der Universität Veszprém vom 28.–29. März 2003*. Veszprém: Universitätsverlag/Wien: Edition Praesens, 129–150 (Studia Germanica Universitatis Veszprimiensis, Supplement Bd. 3).
- Németh, Attila/Kappel, Péter (2002): Sprachkontakterscheinungen ungarndeutscher Mundarten in Transdanubien. Abnehmende Mundartkompetenz oder systemlinguistische Notwendigkeit? In: Forgács, Erzsébet (Hrsg.): *Die deutsche Sprache im vielsprachigen Europa des 21. Jahrhunderts. Vorträge der internationalen germanistischen Konferenz in Szeged, 3.–5. September 2001*. Szeged: Grimm, 87–100.